ROBERT MANTRAN'IN "L'EXPANSİON MUSULMANE (VIIe XIe SİÈCLES)" ADLI ESERİ VE TERCÜMESİ ÜZERİNE*

"Verba volant, scripta manent"

Yard. Doç. Dr. Salih AKDEMİR

Robert Mantran, bilhassa Osmanlı tarihi sahasındaki çalışmalarıyla tanınmış bir fransız yazardır. "*İstanbul dans la second moitié du XVIIe siècle*" adlı dev eseriyle XVII. yüzyıl İstanbul tarihine çok büyük katkıda bulunmuş olan Mantran aynı zamanda bir İstanbul hayranıdır. O, bu hayranlığını şöyle ifade eder: "İstanbula varır varmaz, eşine rastlanmayan bu şehir tarafından büyülenmeseydim, belki de bu çalışma meydana gelmeyecekti. Bir eylül sabahı şafak sökerken, Haydarpaşa'da trenden indiğim zaman önümde serilen manzara hiçbir vakit gözümün önünden silinmeyecektir. İşte o zaman duyduğum ve hâlâ duymakta olduğum bu hayranlıktır ki, bu şehre bağlanmama ve onu daha yakından tanıyıp daha iyi tanıtmaya arzu duymama sebeb olmuştur[1]."

Ayrıca Mantran İslâm hakkında umumiyetle müspet kanaat sahibi munsif bir müelliftir. Nitekim tanıtmasını yapacağımız bu eserinde, diğer müsteşriklerin aksine, meseleleri çok defa objektif olarak ele alabilmiş ve gerektiğinde İslâm Medeniyetinin üstünlüğünü ikrar etmekten

---

* R. Mantran'ın bu eseri, Paris 1969 P.U.F. da "Nouvelle Clio, L'Histoire et ses Problèmes" serisi içinde 334 sayfa olarak neşredilmiştir. Tercümesi: Doç. Dr. İsmet Kayaoğlu, *İslamın Yayılış Tarihi (VII–XI. Yüzyıllar)*, Ankara 1981, A.Ü.İ.F. Yayınları, no: 149; X + 234 s.

1 R. Mantran, *İstanbul dans la second moitié duXVIIe siècle, Essai d'histoire institutionelle, économique et sociale*, Paris 1962, Önsöz, s. XI: "Peut-être ce travail n'aurait-il jamais vu le jour si je n'avais, dès mon arrivée à İstanbul, été conquis par cette ville unique. J'aurai toujours devant les yeux le spectacle qui s'offrit à moi, un petit matin de septembre alors que je débarquais du train à Haydarpaşa: l'émerveillement qui fut alors le mien n'a pas cessé et cest là ce qui fut la cause de mon attachement à cette cité, de mon désir de la connaître davantage, et aussi de la mieux faire connaître".

kaçınmamıştır[2]. Önsözünden de anlaşıldığı gibi, müellifin en mühim hususiyeti, İslâm Medeniyetinin diğer medeniyetlerden farklı olduğunun unutulmaması, dolayısiyla onu incelerken Batı dünyasına has bazı düşünce ve geleneklerin tesirinde kalınmaması gerektiğini açık bir şekilde vurgulamasıdır[3].

Müellif araştırma metodunu sunduğu önsözden sonra eserini üç ana bölüme ayırmıştır. Birinci bölüm sonderece zengin bibliyografyayla kronolojik tablolara tahsis edilmiştir.

İkinci bölüm ise altı kısımdan müteşekkildir: 1. kısımda, Cahiliyye devrinden ve doğumundan ölümüne kadar Hz. Muhammed'in hayatından bahsedilmiştir. 2. kısımda, Hz. Peygamberin vefatından sonra ortaya çıkan isyanlar, bu isyanların bastırılması, Arap yarımadası dışında gerçekleştirilen fetihler, İslâmın devlet teşkilatı, Hz. Osman ve Ali'nin halifelikleri ile ilgili konular işlenmiştir. 3. kısımda, Emevîlerin başa gelişi, uyguladıkları siyaset, karşılaştıkları güçlükler, gerçekleştirdikleri fetihler, idârî teşkilat ve Emevî hanedanının inhitâtı ele alınmıştır. 4. kısım Abbâsîlerin iktidarına tahsis edilmiş olup, bu kısımda bilhassa ilk Abbâsî halifelerinin rolü, idârî teşkilat, ekonomik ve kültürel hayat ve Abbâsî devletinin çöküşü üzerinde durulmuştur. 5. kısımda Şîî Karmatî ve Fâtimî devletleriyle Endülüs Emevî devleti işlenmiştir. Nihayet 6. kısım İslâm dünyasının inhitât devrine ayrılmıştır.

İslam dünyasının önemli meseleleri üzerinde durulan üçüncü bölüm ise beş kısımdan ibarettir:

1. kısım dînî meselelere tahsis edilmiş; 2. kısımda İslâmda yönetimle ilgili problemler incelenmiş; 3. kısımda İslâm toplumunun sosyal yapısı üzerinde durulmuş; 4. kısım İslâmın ekonomik meselelerine ayrılmış ve nihayet 5. kısımda İslâmın fikrî ve sanat yönüyle bunların neşri üzerinde durulmuştur.

Bu bölümleri, veciz olduğu kadar anlamlı bir sonuç izlemiştir. Nihayet kitabın sonuna geniş bir indeks'in ilavesi de ihmal edilmemiştir.

---

2 R. Mantran, *L'expansion Musulman* (VIIe XIe siècles), s. 310: "Plus que par la conquête militaire, c'est par sa civilisation que le monde musulman a contribué au progres humain. Ses philosophes, ses savants, ses médecins, ses marchands ont servi de relais entre les mondes antique et byzantin et le monde chrétien médiéval. Ils ont permis à celui-ci de bénéficier de l'expansion intellectuelle qui fut celle des musulmans pendant trois siècles, et qui s'est poursuivie bien plus longtemps que l'expansion territoriale".

3 R. Mantran, *a.g.e.*, s. 6-7: "Enfin n'oublions pas qu'il s'agit ici de l'histioire d'une civilisaiton tout à fait différente des civilisations qui nous sont familières. Il convient donc de faire abstraction de certains concepts, de certaines traditions "occidentales", d'admettre que d'autres hommes que les Européens ont pu apporter leur conribution au progrès humain".

Kısaca muhtevasını vermeğe çalıştığımız bu eser. bir tarih araştırması olmasına rağmen okuyucuyu sıkmayan son derece edebî bir üslupla kaleme alınmıştır. Arapça kaynaklara dayanmamakla birlikte yazar, birçok meseleye, umumiyetle objektif ölçüler çerçevesinde eğilmiş ve bu sebeple çok defa doğru sonuçlara ulaşmıştır. Bu bakımdan eserin türk okuyucusuna faydalı olabileceğini söylemek mümkündür. Ancak, müellif hakkındaki bu müsbet kanaatimiz, onun eksiklikleri üzerinde söz söylememize engel teşkil etmemelidir.

Bizce eserin en büyük eksikliği, İslâm tarihini ele aldığı halde, arapça ana kaynaklara dayanmamasıdır. Eser gözden geçirildiğinde, yazarın sadece müsteşriklerin eserlerine ve nadiren de İslâmî kaynakların yabancı dildeki tercümelerine istinad ettiği görülür. Oysa VII-XI. yüzyılları arasındaki İslâm tarihini inceleyip isabetli sonuçlara varabilmek için, o devirlerle ilgili arapça kaynaklara başvurulmasının kaçınılmaz olduğu meydandadır. Bu görüşümüz, müsteşriklerin eserlerinden istifade edilemiyeceği mânâsında anlaşılmamalıdır. Ancak, ana kaynaklara başvurup tahkik etmeden müsteşriklerin görüşlerini kabul etmenin mahzurlu olduğu asla gözden kaçırılmamalıdır. Nitekim yazar, muhtemelen bazı müsteşriklerin tesirinde kalarak, Kur'ân-ı Kerîm'in Hz. Peygamber zamanında dağınık bir şekilde bulunduğunu ancak, Hz. Ebûbekr ve özellikle Hz. Osman devrinde bu günkü şekliyle tesbit edildiğini söylemektedir[4]. Fakat buna rağmen biraz ileride, Kur'ân-ı Kerîm'in Zeyd b. Sâbit tarafından Hz. Ömer devrinde tesbit edildiğini söyleyerek çelişkiye düşmüştür[5]. Halbuki, Kur'ân-ı Kerîm'in bu günkü şekliyle bizzat Hz. Peygamber tarafından tesbit edildiği, harpler sebebiyle hâfızların giderek azalmasından korkan Hz. Ömer'in dağınık halde bulunan Kur'ân-ı Kerîm parçalarının bir kitap haline getirilmesi için Hz. Ebûbekr'e tavsiyede bulunduğu, onun da bu tavsiyeye uyarak Kur'ân-ı Kerîm'i cem ettiği ve bilahare Hz. Osman'ın, Hz. Ebûbekr tarafından cem edilen mushafı aynen teksir ettirerek belli başlı İslâm merkezlerine gönderdiği hususunda bütün İslâmî kaynaklar ittifak halindedir.

Müellif, başka bir yerde, hiçbir delil vermeden Hz. Peygamberin okuma yazma bilmiş olabileceğini ileri sürmektedir[6]. Oysa, başta Kur'ân-ı Kerîm[7] olmak üzere bütün İslâmî kaynaklar onun okuma yazma bilmediğini teyid ederler. Hatta tanınmış müsteşrik Noeldeke'nin bile,

4 R. Mantran, *a.g.e.*, s. 76; Terc., s. 70

5 R. Mantran, *a.g.e.*, s. 113; Terc., s. 97.

6 R. Mantran, *a.g.e.*, s. 74; Terc. 68.

7 Bkz., el-A'râf, 157; el-Ankebût, 48.

Hz. Peygamberin okuma yazma bilmediği sonucuna kolayca varmış olduğu görülür[8].

Müellif, biraz ileride, Hz. Muhammed'in, Medine'ye varınca, yahudilere hoş görünüp İslâm dînine girmelerini sağlamak için, Beytu'l-Makdis'i kıble ittihaz ettiğini, keza yine aynı maksatla, onları taklid ederek aşure orucunu müslümanlara emrettiğini söylemektedir[9]. Filhakika bu görüşe sahip başka müsteşrikler de vardır. Bu müsteşriklere göre, Hz. Muhammed yahudilere hoş görünmek için, namazda Beytu'l-Makdis'e dönmüş ve aşure orucunun tutulmasını emretmiştir. Fakat sonraları, yahudilerin kendisine düşmanlıklarını izhar ettiklerini görünce, onları taklidden vazgeçmiştir[10].

Hz. Muhammed'in, yahudileri taklid etmek için aşure orucunun tutulmasını emrettiğini ileri sürmek gerçeklerle bağdaşmamaktadır; çünkü, sahih kaynaklarda görüldüğü gibi, aşure orucu, daha Cahiliye devrinde müşrik araplar tarafından da tutuluyordu ve Hz. Muhammed de, Medine'ye hicret etmeden ve yahudilerle temasa geçmeden önce bu orucu tutuyordu. Medine'ye hicretten sonra da aynı âdeti sürdürmesi ve onu müslümanlara emretmesi kadar tabiî bir şey olamazdı. Şu var ki, Ramazan orucu farz kılınınca, aşure orucunu sadece tatavvu olarak tavsiye etmekle yetinmiştir[11].

Kıble meselesine gelince; müslümanların bir müddet namazlarında Beytu'l-Makdis'e yöneldikleri doğrudur. Ancak, Kıblenin tahvil edilmesine, yahudilerin düşmanca tutumlarının sebeb olduğunu iddiâ etmek tarihî vakalarla tezad teşkil eder. Zira, Kıblenin tahvili 623 yılında gerçekleşmiştir; oysa, yahudilerin düşmanlıklarını izhar etmeleri ancak 625 yılından sonra başlamıştır. Sonra Kur'ân-ı Kerîm, Kıblenin tahvil edilmesinin gerekçesini açık bir şekilde belirtmiştir[12].

---

8 Noeldeke, *Geschichte des Qurâns*, Leipzig, 2. baskı, 1909–1938, I. bölüm, s. 16. Zikreden: M.A. Draz, *Initiation au Koran*, P.U.F., Paris 1951, s. 111.

9 R. Mantran, *a.g.e.*, s. 82: "Restent les juifs dont Mohammed espère, au début, qu'ils rallieront ses fidèles: c'est pourquoi il fait quelques concessions à leurs usages, conservant la direction de Jérusalem pour la prière, adoptant le jeûne du 10 mouharrem (ashoûra) en imitation du tishri juif".

10 Andrae, *Mahomet, sa vie et sa doctrine*, Paris, 1945, s. 137–8; Gaudefroy Démombynes, *Institutions Musulmans*. Paris, 1946, s. 68. (Zikreden: M.A. Draz, *a.g.e.*, s. 125)

11 Muslim, *Sahih*, K. Siyâm, B. 19, r. 1125 (II. 792): "عن عائشة رضى الله عنها قالت: كانت قريش تصوم عاشوراء فى الجاهلية وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم يصومه فلما هاجر الى المدينة صامه وأمر بصيامه فلما فرض شهر رمضان قال: "من شاء صامه ومن شاء تركه."

Ayrıca, bkz. el-Buhari, *Sahih*, III. 31; et-Tirmizî, *Sunen*, III. 127; Ebû Dâvud, *Sunen*, II. 326.

12 Bkz., el-Bakara, 142–150.

Nihayet, müellif, M. Watt'a istinaden[13], Hz. Muhammed'in bir takım eski ananeleri, bunlar meyanında "Kısas kanununu" yürürlükten kaldırdığını ifade etmektedir[14]. Halbuki kısas bizzat Kur'ân-ı Kerîm tarafından vaz edilmiş bir kanundur ve nesh de edilmemiştir. Buna anlamak için Kur'ân-ı Kerîm'e başvurmak yeterlidir[15]. Öyle görülüyor ki, bu yazarlar, İslâmdan önce araplar arasında hüküm süren kan davalarıyla kısas müessesini karıştırmaktadırlar. Kan davasının fransızca karşılıkları "vendetta" "vengeance" kelimeleridir ve kısasla hiç bir ilgisi yoktur; çünkü kan davasının aksine kısas, meşrû, hukûkî, bir müessesedir.

Mamafih, müellifin, yukarıda birkaçına işaret ettiğimiz bu çeşit hatalarını kolayca izah etmek mümkündür. Hele bu müellif, kitabının önsözünde, böyle bir sahada yazı yazabilmek için, İslâmî bir kültürün gerektiğini, halbuki kendisinin bu kültüre sahip olmaktan uzak bulunduğunu itiraf etmişse, bu gibi hataları müsamaha ile karşılamak icab eder[16].

Fakat müsamahayla karşılanması mümkün olmayan eserin tercümesine gelince; bu tercüme aslını aksettirmekten çok uzaktır ve dolalayısıyla tenkide bile layık değildir. Buna rağmen yine de tenkidini yapıyorsak, bu, eserin fakültemizce neşredilmiş olmasından ve yabancı biri tarafından yapıldığı takdirde fakültemizin ciddiyetini sarsabilecek tenkitlere imkan tanımak istemeyişimizdendir. Zira kişinin hatasını görüp anlaması ve ondan dönmesi kendi mürüvvetindendir. Fakültemiz tarafından neşredilen böyle bir kitap da bizim kusurumuzun mahsulüdür ve bu kusuru görüp düzeltmek de bize düşer.

Mamafih, prensip olarak, tercüme tenkitlerinde kılı kırk yararcasına bir titizliğe ve dolayısıyla, ne olursa olsun yanlış bulma gayretiyle hareket ederek bazı basit anlama hatalarını büyük hatalarmış gibi göstermeğe karşı olduğumuzu burada hemen belirtelim. Tercüme son derece güç bir iştir. Çünkü, her iki dile hakimiyetten başka, tercüme edilen

13 M. Watt, *Muhammat at Medina*, Oxford 1972, s. 266: "An interresting corollary of the ummah as a new type of group or tribe, is that existing liabilities under the lex talionis were cancelled."

14 R. Mantran, *a.g.e.*, s. 94: "Au fur et à mesure que Mohammed devenait plus puissant, certaines traditions anciennes ont été abolies, par exemple la loi du du talion..."

15 Bkz., el-Bakara, 178.

16 R. Mantran, *a.g.e.*, s. 6: "Par surcroît, la tâche aurait exigé de nous une culture "islamique" que nous sommes loin de posséder,..." Mütercim bu cümleyi "Üstelik bu görev bizden bir "İslamî" kültüre sahip olmamızı isteyecekti. " şeklinde tercüme etmekle, müellifin itirafını gizlemiş olmaktadır. (Terc. s. 1).

eserin sahasına da derin bir vukufu gerektirir. Bu bakımdan, hatasız ve eksiksiz bir tercümenin mevcudiyetini tasavvur etmek mümkün değildir. Elbette mütercim hataya düşmekten kendini kurtaramıyacaktır; çünkü "*error humanum est*". O halde, tenkitlerimizde son derece müsamahakâr olmalı, birkaç hata için mütercimin üzerine yıldırımlar yağdırmamalıyız; zira, yersiz de olsa, yapılan tenkitlerin istidad vadeden bazı kimselerin azmini kırabileceğini, dolayısıyla, her zamankinden çok ihtiyaç duyduğumuz mütercimlerin sayısını azaltabileceğini asla gözden uzak tutmamak gerekir. Ülkemizin bir çok konuda, Batıya bağlı bulunduğu, bu sebeple oradaki gelişmeleri yakından takip etmesi gerektiği malumdur. O halde, tercüme faaliyetlerinin desteklenmesi, mütercimlerin teşvik edilmesi icabeder. Bu da, ancak, yukarıda ifade ettiğimiz gibi, tenkitlerde müsamahalı olmak ve ufak tefek hatalara göz yummakla olur.

Ancak, Yaşar Nabi Nayır'ın da haklı olarak ifade ettiği gibi, "herşey gibi, bu müsamahanın da bir sınırı olmak lazımdır. Okul vazifelerini andırır karalamaların da büyük ve saygı değer bir imzanın maskesi altında, önümüze sürülmesine elbette ki katlanmak doğru olmaz. Unutmamalı ki, her yeni tercüme, hiç değilse bir müddet için, o eserin yeniden dilimize çevrilmesine karşı ehemmiyetli bir engel teşkil eder. Şu halde, yeni bir eserin tercümesini ortaya koymaya kalkışan bir mütercimin de, cemiyete karşı bir mesuliyet payı olmak lazım gelmez mi? Bu mesuliyet hissine sahip olmayan, dil bilmeyen, ve en fenası bilmediğini de bilmeyen bazı heveslilerin, bu hevesleri, teşvik edilmek şöyle dursun, baltalanmak icabeder ki, tercüme sahasında yeni suikastların önü alınabilsin. Bir istidad bile vadetmeyen mütercimlerin, sanata hizmet ediyorum zannıyla yaptıkları fenalıklar kendilerine açıkça gösterilmeli, bu zanları tashih edilerek bu işi daha ehillerine bırakmaları gerektiği onlara hissettirilmelidir"[17].

Tercümenin tenkidi hususunda hissî davranıp davranmadığımız, dolayısıyla haklı olup olmadığımız hakkında bir hüküm vermeyi sayın okurların takdirine bırakıyoruz.

Tercümedeki hata ve eksiklikleri birkaç bölüme ayırarak inceleyeceğiz.

I. Fransızca bazı ifade şekillerini iyi bilmemekten neş'et eden hatalar.

17 Yaşar Nabi Nayır, *Baragan'ın Devedikenleri*, Tercüme, c. III, sayı. 17, s. 362.

II. "Contre-sens", yani fransızca cümleleri tamamen ters anlamanın sebep olduğu hatalar.

III. Tabirlerin veya kelimelerin seçilmesinde düşülen hatalar.

IV. Mütercimin dikkatsizliği neticesinde ortaya çıkan hatalar.

V. Türkçe sentaks hataları.

Tenkide başlamadan evvel, bizce tercümede işlenmiş hataların en mühim ve ciddi sonuçlar doğurabilecek olanına burada işaret etmek istiyoruz: Mütercim, müellifin dipnotlarını tamamen kaldırmıştır. Bunun sebebini anlamak mümkün değildir; çünkü mütercim bunu açıklayacak bir takdim yazısı yazmadığı gibi, kitabın herhangi bir yerinde de bu işi neden yaptığını bildirmemiştir. Bu, gerçekten anlaşılması imkansız garip bir davranıştır. Ancak, kanaatımız odur ki, hiçkimsenin, gerekçesiz olarak veya müellif izni olmadan böyle bir şeyi yapmağa hakkı yoktur; çünkü bu, ilme saygısızlıktır.

Şimdi tenkidimize başlayabiliriz. Ancak, aslıyla tercümeyi (asıl. 158; tercüme 125.) sayfaya kadar karşılaştırdığımızı, daha ileri gidebilme tahammülünü kendimizde bulamadığımızı, dolayısıyla tenkidlerimizi daha çok okuduğumuz kısımlara hasredeceğimizi burada belirtmek gerekir.

I. Fransızca bazı ifade şekillerini iyi bilmemekten neş'et eden hatalar.

Mütercim, fransızcada çok kullanılan "d'autant plus que", "d'autant que" ve "si bien que" kalıplarının kullanış şekillerini iyi bilmemektedir. Yeri gelmişken, bu "d'autant plus que" kalıbının türk mütercimlerin çoğu tarafından iyi tanınmadığını ve bu yüzden tercümelerde çok defa hatalara düşüldüğünü ifade edelim. Hataya düşenler arasında Yaşar Nabi Nayır, Tahsin Saraç, Lütfi Ay, Sabahattin Eyüboğlu... gibi tanınmış tercüme üstadlarının bulunması mes'elenin önemini gösterir. Bu sebeple ileride bu konuyla ilgili bir yazı neşredeceğimizi burada belirtmek isteriz.

Hata, "d'autant plus que" kalıbının birbirinden tamamen farklı iki şekilde kullanılmasından kaynaklanmaktadır:

1. Causale (Sebep bildiren) mânâda,

2. Comparatif (mukayese ve nisbet ifade eden) mânâda.

Öyle görünüyor ki, mütercimler "d'autant plus que" kalıbının sadece nisbet (comparatif) ifade etmek için kullanıldığını sanmaktadırlar. Demek ki, oldukça çok kullanılmasına rağmen, onun sebep ifade etti-

ğinden bu mütercimlerin haberleri yoktur. Bu yüzden, "d'autant plus que" nün sebep bildirmek için kullanıldığı cümlelere nisbet mânâsı vererek tercüme etmişler ve hataya düşmüşlerdir[18].

O halde "d'autant plus que" nün causal veya comparatif olarak mı kullanıldığını nasıl anlayacağız? Gayet basit: "d'autant plus que" causal olarak kullanıldığında, subordonnée (yan cümle) kısmında nisbet ifade eden "plus", "moins", gibi edatlar bulunmaz. Bir misalle açıklamak istersek: "Le philosophe est d'autant plus méprisable *qu'il peche sciemment*", italik harflerle yazılı subordonnée cümlesinde herhangi bir nisbet edatının bulunmadığını görürüz. O halde burada "d'autant plus que" causal olarak kullanılmıştır ve buna göre şöyle tercüme edilmesi gerekir: "Bilhassa bile bile hataya düştüğünden dolayı filozof kınanabilir". "D'autant plus que"nün diğer sebep bağlaçlarından farkı, belli bir hareket veya düşünce tarzındaki sebebin önemini vurgulamasıdır[19]. Bu bakımdan

18 Misal olmak üzere, Yaşar Nabi Nayır'ın J.J. Rousseau'dan tercüme ettiği şu cümleye (Tercüme, c. V 1944, sayı 25, s. 88, 89) işaret edebiliriz:

"Les peuples une fois accoutumés à des maîtres ne sont plus en état de s'en passer. S'ils tentent de secouer le joug, ils s'éloignent d'autant plus de la liberté que, prenant pour elle une licence effrénée qui lui est opposée, leurs révolutions les livrent presque toujours à des séducteurs qui ne font que qu'aggraver leurs chaînes".

"Bir efendiye köle olmaya bir kere alışmış milletler artık onsuz edemezler. Boyunduruklarını kırmaya kalkışsalar, bunun tam zıddı olan alabildiğine bir başıboşluğu hürriyet sandıkları için yaptıkları ihtilal onları, hemen daima, zincirlerini daha ziyade kuvvetlendiren yeni efendilerin tahakkümü altına koyar ve hürriyetlerinden *o nisbette* uzaklaşmış olurlar."

Görüldüğü gibi, Nayır cümlede causale olarak kullanılan "d'autant plus que" ye compaparatif mânâ vermiştir. Halbuki cümleyi şöyle tercüme etmesi gerekirdi:

"Boyunduruklarını kırmaya kalkışsalar, (yetersiz buldukları) hürriyetlerinden de olurlar; çünkü, tam zıddı olan alabildiğine bir başıboşluğu hürriyet sandıklarından, yaptıkları ihtilaller onları, hemen daima bir takım bozguncu kimselerin tahakkümü altına koyar ki, bunlar onların zincirlerini daha da ağırlaştırırlar."

Buna benzer bir hataya da Tahsin Saraç'ın T.D.K. tarafından neşredilen Büyük Fransızca-Türkçe lugatında (c. I, s. 95) rastlanır. Saraç, d'autant plus que" deyiminin karşılığını verirken örnek olarak "Je le poursuivrai d'autant plus qui'l m'évite" cümlesini zikretmiş ve bunu "O benden kaçtıkça ben onu kovalıyacağım" şeklinde tercüme etmiştir. Halbuki bu cümlede geçen "d'autant plus que" causale mânâda kullanılmış olmasına rağmen, Saraç, onu comparatif mânâda değerlendirmiştir. Bu cümle şöyle tercüme edilmeliydi: "O bilhassa benden kaçmak istediği için onu kovalayacağım."

Bu gibi hatalar Fâik Ay'ın tercümelerinde de görülür: Bkz. Tercüme Dergisi, c. II (1942), sayı. 11, s. 378–379; ç. IV (1943), sayı. 22, s. 286–287

19 M. Grevisse, *Le bon usage, grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui*, Gembloux 1969, 9. baskı, s. 1022: "Quand le membre conséquent ne comporte pas de comparatif, l'idée de mesure ou de proportion s'effaçant, d'autant plus que, d'autant moins que, d'autant mieux que marquent plus spécialement la cause; ils signifient à peu près "surtout parce que" et servent, comme dit L'ACADEMIE, à relever l'importance d'un motif de penser ou d'agir."

ona karşılık olarak "surtout parce que" bağlacı gösterilebilir. İtalyanca (tanto più che), ispanyolca (tanto mas cuanto que) ve portekizcede (tanto mais que) tam karşılığı olan bu bağlacın, kanaatimizce, türkçemizde tam karşılığı yoktur. Bu sebeble cümlenin gelişine uygun, fakat daima causal olarak tercüme edilmesi icab eder.

"D'autant plus que" nisbet-mukayese ifade etmek için kullanıldığında, hem principale (ana) cümlede hem subordonnée (yan) cümlede nisbet ifade eden bir edatın bulunması gerekir. Bir misalle açıklanacak olursa: "On est d'autant plus modeste qu'on est plus savant", subordonnée cümlesinde bir nisbet edatının (plus) mevcut olduğu görülür. Buna göre, bu cümle "İnsan ne kadar alimse, o nisbette mütevazi olur" şeklinde veya "İnsan ne kadar çok alim olursa o (kadar çok) nisbette mütevazi olur" olarak tercüme edilebilir. Aslında bu cümleyi mânâ bozulmadan fransızca şöyle de ifade etmek mümkündür: "Plus on est savant, plus on est modeste". "İki kuruluş arasındaki tek fark, "d'autant plus que" ile kurulan cümlenin daha edebî olmasıdır.

Bu açıklamalardan sonra, tercümemize dönebiliriz. Müellif, "d'autant plus que"yü- eğer yanlış tesbit etmediysek – eserinde dört yerde ve causal olarak kullandığı halde, mütercim bunları dört yerde de yanlış tercüme etmiştir:

1. Metin (s. 57):

"La méthode n'a rien d'original. Mais elle est d'autant plus indispensable que le terrain sur lequel l'historien avance a besoin à chaque pas d'être consolidé".

Tercüme (s. 57):

"Usulün bir orijinalliği yok. Fakat bu o kadar zorunlu ki tarihçinin üzerinde yürüdüğü yol her adımda sağlamlaştırılmaya muhtaçtır".

Görüldüğü gibi, mütercim burada "d'autant plus que" ye comparatif anlam vererek cümleyi çevirmiş ve hataya düşmüştür. Şimdi bu cümleyi biz çevirmeye çalışalım:

"Metodun hiçbir orijinalliği yoktur. Fakat, tarihçinin üzerinde yürüdüğü zemin her an sağlam olmak zorunda bulunduğu için bu metod zorunludur".

Yaptığımız tercümelerin değişmez birer nümune oldukları iddiasında bulunmadığımızı ve dolayısıyla onları sadece fransızca bilmeyen okuyucuların hataları görebilmeleri için verdiğimizi burada özellikle belirt-

mek isteriz. Zira fransızca bilenler metinle tercüme arasındaki farkı kolayca görebilirler.

2. Metin (s. 108):

"En effet, on créait ainsi une classe de propriétaires fonciers, dévoués au donateur, d'autant plus dévoués qu'on les recruta surtout parmi les membres de la famille d'Omeyya, à qui 'Othmân lui-même appartenait, et parmi les alliés de celle-ci;....."

Tercüme (s. 94):

"Gerçekten bu yolla toprak verene karşı sadık bir arazi sahipleri sınıfı yaratıldı. Bu seçilenler arasında Osman'ın da mensup olduğu özellikle Emevi ailesinin mensupları bulunuyordu".

Mütercimin burada causal anlamda kullanılan "d'autant plus que" yü nazar-ı itibâra almadığı ve cümleyi eksik tercüme ettiği görülüyor. Metnin doğru tercümesi şöyledir:

"Filhakika, böylece bilhassa Osman'ın mensup olduğu Emevî ailesinin fertleri ve bunların yakınları arasından seçilmiş olmaları dolayısıyle bağışlayıcıya (Halifeye) sadık toprak sahipleri sınıfı yaratılıyordu".

3. Metin (s. 82):

"Le fait que la société mekkoise, où est né l'Islam, était une société où le commerce jouait un rôle important a, malgré toutes les interdictions et les mises en garde, contribué à donner une image favorable du commerce et des commerçants. Après la conquête, nombre de Mekkois ont abandonné le négoce pour l'administration ou la possesion de terres; d'autres ont continué à pratiquer d'autant plus leurs activités marchandes que les courants commerciaux s'étaient peu modifiés et que la conjoncture était favorable aux Arabes".

Tercüme (s. 209):

"İslam içinde doğduğu ve ticaretin önemli rol oynadığı Mekke toplumu, bütün yasak ve ihtarlara rağmen, ticaret ve tüccarlar hakkında müsbet bir katkıda bulunmaya devam etti. Fetihlerden sonra birçok Mekkeli, idareci ve toprak sahibi olarak ticareti terketti. Çoğu ticaret haraketlerine devam ettiler. Ticaret yolları çok az değişmiş ve genel durum Arapların lehinde idi".

Görülüyor ki mütercim, metinde ki "d'autant plus que" yü hiç nazar-ı dikkata almadığı gibi, mânânın kolay anlaşılmasını sağlamak için

kitaptan naklettiğimiz bir önceki cümleyi de çok bozuk bir türkçe ile tercüme etmiştir. Tercüme şöyle olmalıdır:

"... Fetihten sonra birçok Mekkeli, idareye katılmak veya toprak sahibi olmak için ticareti bırakırken, diğer bir kısmı da, iktisâdî şartların pek az değişmiş olması ve durumun da Arapların lehinde buunması sebebiyle ticârî faaliyetlerini yürütmeye devam etmişlerdir".

4. Metin (s. 296–297):

"Un réseau commercial étendu à tout le monde musulman et même au-delà, appuyé sur des techniques sûres, permettait à ses négociants de dominer d'autant plus les échanges économiques du Vieux Monde que les tarifs douaniers les avantageaient: ils payaient, en pays d'Islam, 10 % de droits de douane, alors que les Infidèles payaient 20 %, sauf exceptions".

Tercüme (219):

"Bütün İslâm Dünyasına ve hatta ötesine teknik vasıtalarla desteklenen bir ticarî şebeke yayılmıştır ki bu kendi tacirlerine Eski Dünyanın ticarî ilişkilerine hâkim olmayı sağladığı gibi bir takım gümrük kolaylıkları da sağlıyordu: Bunlar İslâm topraklarında % 10 gümrük vergisi öderken müslüman olmayanlar, bazı istisnalarla % 20 ödüyordu".

Mütercimin, metinde geçen "d'autant plus que"yü dikkate alması bir yana, cümleyi de yanlış anladığı görülüyor. O halde cümleyi tercüme etmek bize düşüyor:

"Bütün İslâm dünyasına ve hatta daha da öteye yayılmış, emîn tekniğe dayalı bir ticarî şebeke, tâcirlerinin Eski Dünya'nın iktisadî münasebetlerine hâkim olmalarını sağlıyordu; çünkü gümrük vergileri onlara avantaj tanıyordu: Gayri müslimler, istisnalar dışında, % 20 vergi ödedikleri halde, müslümanlar % 10 ödüyorlardı".

Yine, mütercim, "d'autant plus que" kalıbının tahfif edilmiş bir şekli olan, fakat sadece sebep bildirmek için kullanılan "d'autant que" bağlacının da tercümesinde başarılı olamamıştır.

Metin (s. 155):

"Dans le désir de mettre fin à l'opposition entre Abbasides et Alides, il(al-Ma'mûn) désigna comme son successeur, en 817, 'Alî al-Ridâ, imâm des Alides duodécimains: cet acte politique ne marquait pas un ralliement au shi'isme, mais une tentative heureuse de réconciliation, d'autant que, Ali al-Ridâ était un homme remarquable".

Tercüme (s. 123):

"Abbasilerle Ali taraftarları arasında muhalefete son vermek için 817 yılında, (el-Me'mûn) kendisine halef olarak Oniki-imam'dan sayılan Ali el-Riza'yı seçti: Bu siyasi hareket şiîliğe bağlılığı ifade etmiyor fakat barışmak için mutlu bir teşebbüs sayıldı. Üstelik Ali el-Rıza dikkate değer bir şahsiyetti".

Görülüyor ki, mütercim burada türkçe sentaks kaidelerini ihlal etmekle kalmamış, aynı zamanda cümleyi de yanlış tercüme etmiştir. Tercümenin doğrusu şöyledir:

"..., Bu siyasi hareket, Ali el-Rıza'nın dikkate değer bir kimse olması dolayısıyla, şîîliğe katılmayı değil, mutlu bir uzlaşma teşebbüsünü gösteriyordu".

Nihayet mütercim, netice (conséquence) ifade eden ve umumiyetle türkçede "öyle ki, o kadar ki" bağlaçlarıyla karşılanan "si bien que" bağlacına, "buna rağmen" mânâsı vererek hataya düşmüştür.

Metin (s. 102):

"C'est là que les Byzantins les attaquèrent: mais les Arméniens se révoltèrent et les Arabes firent défection, si bien que les Grecs furent écrasés (20 août 636)".

Tercüme (s. 90):

"İşte burada Bizanslılar onlara saldırdılar: Fakat Ermeniler isyan ettiler ve Araplar dağıldılar. Buna rağmen Grekler imha edildiler (20 ağustos 636)".

Halbuki mütercimin cümleyi şöyle tercüme etmesi gerekirdi:

"Bizanslılar onlara burada hücum etmiştir: Fakat Ermeniler isyan etmiş, Araplar da kaçmışlardır. Öyle ki, Yunanlılar tamamen imha edilmişlerdir".

Bu cümleyi daha iyi bir türkçe ile ifade etmek gerekirse şöyle denebilir:

"Bizanslılar onlara burada hücum etmiştir: Ancak Ermenilerin ayaklanması, Arapların firar etmesi neticesinde Yunanlılar tamamen imha edilmişlerdir".

II. "Contre-sens", yani fransızca cümleleri tamamen ters anlamanın sebep olduğu hatalar.

Tercüme, bu neviden hatalarla doludur. Ancak okuyucuyu sıkmamak için, bunlardan önemli gördüklerimizin üzerinde durarak, mütercimin eseri nasıl tahrif ettiğini göstermeye çalışacağız:

1. Metin (s. 60):

"....: l'empire musulman se scinde en trois califats, et au sein même du califat abbaside les tendances à l'éclatement du pouvoir central au profit de chefs locaux plus ou moins importants deviennent manifestes".

Tercüme (s. 59–60):

"O zaman İslam İmparatorluğu üç halifeliğe ayrılarak, az çok Abbasi halifeliğinin bağrında önemli olan mahallî şeflerin yararına, merkezî iktidar, parçalanma yönelimleri gösterir".

Bu cümlenin doğru tercümesi şöyledir:

"İslâm İmparatorluğu üç halifeliğe ayrılır ve Abbasi halifeliği içersinde de, merkezî iktidarın, az çok önemli mahallî idareciler lehine parçalanmaya yüz tuttuğu açıkça görülür".

2. Metin (s. 66):

"Ainsi que l'écrit M. Rodinson," le Bédouin peut être superstitieux, mais il est réaliste et la rude vie au désert l'a prédisposé moins à la méditation sur l'infini, comme on l'a gratuitement supposé jadis, qu'à une exacte compréhension de sa force et de son impuissance".

Tercüme (s. 64):

"M. Rodinson'un yazdığına göre." Bedevi, belki hurafeye inanır ama o realisttir ve çöldeki sert hayat, yakın geçmişe kadar inanıldığı gibi, sonsuz üzerinde düşünmeyi kendi kuvvet ve güçsüzlüğünü tam anlaması için zarurî görür."

Halbuki metnin doğru tercümesi şöyledir:

".. bedevi batıl inançlara sahip olabilir, fakat o, (herşeye rağmen) gerçekçidir. Bu yüzden çöldeki sert hayat – eskiden mesnetsiz olarak inanıldığının aksine – onu sonsuzluk üzerinde düşünmekten çok, kendi güç ve güçsüzlüğünü tam olarak kavramaya müsait kılmıştır."

3. Metin (s. 68–69):

"...: tel est le cas à Khaybar et surtout à Yathrib où les tribus juives des Banou Nadhîr et des Banou Qorayza sont melées aux rivalités des tribus arabes des Awz et des Khazradj. Si le judaisme a pu jouer

un rôle politique et religieux en Arabie du Sud au temps de Dhou Nouwâs, il semble bien que la conquête éthopienne l'ait reduit à ne plus être présent que dans les tribus proprement juives. Comme pour le christianisme, son audience a été limité, mais ces deux religions n'en sont pas moins un témoignaga de l'implantation du monothéisme en Arabie et, de ce point de vue, elles ont pu avoir une certaine action dans les milieux les plus ouverts et favoriser une tendance encore mal définie vers la recherche d'un monothéisme arabe".

Tercüme (s. 65):

".... Buralarda Benu Nadir ve Benu Kurayza yahudi kabileleri Evs ve Hazrec Arap kabileleriyle rekabete girişmişterdir. Her ne kadar Yahudilik Zu Nuvas zamanında siyasî ve dinî bir rol oynayabildiyse de, Habeş fethi bunların ancak Yahudi kabileleri içinde hareket edebilme gücüne indirdi. Hristiyanlık için olduğu gibi Yahudiler de seslerini az duyurdukları halde, bu iki monoteist dinin Arabistanda yerleşmiş olması yeniliklere açık çevrelerde tesirini gösterdi ve Arap monoteizmine doğru halen pek iyi ifade edilemeyen, meyillerin teşvik edilmesini doğurdu".

Metnin doğru tercümesi şöyledir:

"... Buradaki Yahudi Benû Nadir ve Benû Kureyza kabileleri, Arab Evs ve Hazrec kabileleri arasındaki rekabete karışmışlardır. (Mütercimin ifade ettiği gibi, onlarla rekabete girişmemişlerdir). Her ne kadar Yahûdilik Zu Nuvas zamanında, Güney Arabistan'da siyasî ve dînî bir rol oynayabilmişse de, öyle görünüyor ki, Habeş fethiyle birlikte, Yahudilik bu önemini yitirmiş ve sadece yahudi kabileleri içinde söz sahibi olabilmiştir. Tıpkı Hristiyanlık gibi, onun da tesir sahası sınırlı olmuştur. Fakat, her şeye rağmen, bu iki dîn Arabistan'da tek Allâh inancının yerleşmiş olduğunun bir delilidir; bu bakımdan, bu iki dîn, en elverişli çevrelerde muayyen bir etkiye sahib olabilmiş ve Arab monoteizm'inin aranmasına doğru henüz iyice belirlenmemiş olan bir yönelimi kolaylaştırabilmiştir".

4. Metin (s. 71):

"La personnalité de Mohammed a suscité nombre d'ouvrages, aussi bien louangeurs que violemment critiques ou impartiaux. En fait, comme l'a écrit Claud Cahen, "comparé à la plupart des fondateurs de religions, Mohammed se présente à nous comme une personnalité d'une solide historicité. Il n'en résulte pas que l'on puisse rétablir de lui une

biographie bien sûre; si le Coran nous renseigne sur son message, il serait vain de l'interroger sur sa vie et son rôle comme chef d'État. Toute notre information repose sur les hadîth.. qui opposent de nombreux obstacles à l'historien: la critique, d'ailleurs difficile à pratiquer, est impuissante à transformer en une source vraiment claire cette poussière d'anecdotes".

Tercüme (s. 67):

"Muhammed'in şahsiyeti O'nu metheden, zemmeden ve tarafsız olan bir çok eserlerin vücuda gelmesine sebep olmuştur. Gerçekten Claude Cahen'in yazdığı gibi "bir çok din kurucularla karşılaştırılınca Hz. Muhammed kendisini bize tarihi yönüyle sağlam bir şahsiyet olarak takdim ediyor. Bundan O'nun tam sağlam bir biyografisinin tesbit edilebileceği sonucu çıkmaz; her ne kadar Kur'an O'nun risaleti hakkında bilgi verirse devlet başkanı olarak ve hayatı hakkında burada bilgi aramak boşunadır. Bilgilerimiz hadisler üzerine dayanır. Bu bilgiler tarihçilere birçok noktada güçlükler gösterir: Esasen uygulanması zor olan kritik, bu anekdotlar yığını içinde açık bir kaynak olmak hususunda iktidarsız kalır".

Tercümenin, türkçe bakımından ne kadar bozuk olduğu meydandadır. Hz. Muhammed'in, kendisini bize takdim etmesi mümkün olmadığına göre, mütercimin "Hz. Muhammed tarihi bakımdan varlığı kesin bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır" demesi icabederdi. Ancak biz bu kısımda daha çok, ters anlamalar üzerinde durduğumuz için, burada, sondan bir evvelki cümle üzerinde durmak istiyoruz. Mütercim bu cümleyi hiç anlamamıştır.

Metnin doğru tercümesi şöyledir:

"Bütün malumatımız hadis-i şeriflere dayanır ki, bunlar tarihçiyi birçok güçlüklerle karşı karşıya getirir: Aslında tatbiki güç olan kritik, bu anekdot yığınını gerçekten sarih bir kaynak durumuna getirmek hususunda yetersiz kalmaktadır.".

5. Metin (s. 76):

"...; l'argent doit cesser d'être un facteur de division sociale. D'autre part on ne trouve aucune indication évoquant la possibilité de revenir à l'ancienne solidarité tribale. La conscience de soi en tant qu'individu a pris naissance et doit être acceptée; le jugement dernier est essentiellement un jugement des individus. Cependant, en insistant sur les actes de générosité, le Coran fait revivre un aspect de l'ancien idéal arabe; mais à la notion ancienne de tazakkî (droiture) est substituée celle

d'islâm (soumission totale à Dieu). Or en raison de l'individualisme croissant qui s'est instauré à La Mekke et de la primauté donnée à la fortune plutôt qu'à l'honneur, il y a contradiction avec la prédication de Mohammed: en effet, le Coran stigmatise cette confiance en l'argent et en fait le péché majeur des Qorayshites qui conduit l'homme à oublier et même à dénier sa dépendance envers Dieu".

Tercüme (s. 70-71):

"Para insanlar arasında sosyal farkların doğmasına artık bir faktör olmamalı, Kur'an bir eski Arap idealizmini yeniden yaşatır. Bir fert olarak yaşamanın bilinci doğarak bu böyle kabul edilmelidir. Son hesap günü esasında insanların hesaba çekilmesidir. Bununla birlikte Kur'an ikram ve hayırseverlik üstünde dururken eski Arap idealinin bir yönünü yansıtır. Fakat eski tezekkî (doğruluk) mefhumu yerine bu defa islâm, Allah'a teslimiyet mefhumunu kâim kılmıştır. Hz. Muhammed'in tebliği ile şereften ziyade paraya verilen öncelik ve Mekke'de gittikçe genişliyen ferdiyetçilik arasında zıtlık vardır. Gerçekten Kur'an paraya güveni hoş görmez ve Kureyşlilerin de büyük günahı olduğu gibi insanın Allah'a karşı bağını bu yüzden unutmaya ve hattâ inkâra götürür".

Görülüyor ki mütercim, tercümede gösterilmesi gereken özeni göstermediği ve metindeki noktalama işaretlerine dikkat etmediği için hataya düşmekten kurtulamamıştır. Mütercimin "...; l'argent doit cesser d'être un facteur de division sociale" cümlesini "...; para artık sosyal bölünmeye sebep olmamalıdır." şeklinde tercüme ederek nokta koyması gerekirdi. Çünkü sonra gelen cümlenin bu cümle ile hiçbir alakası yoktur. Daha da garibi, sonra gelen, "Kur'an bir eski Arap idealizmini yeniden yaşatır" cümlesi metinde mevcut değildir. Bunu takip eden "La conscience de soi en tant qu'individu a pris naissance et doit etre acceptée." cümlesinin de "Fert olarak benlik şuuru doğmuştur, öyleyse kabul edilmesi gerekir" şeklinde tercüme edilmesi icabeder. Çünkü mütercimin tercümesinden birşey anlamak mümkün değildir. Fâil-mef'ûl belli olmadığından son cümle anlaşılmaz hale gelmiştir. O halde cümleyi biz tercüme edelim: "Kur'ân-ı Kerîm, paraya olan bu güveni kınar ve onu Kureyşlilerin büyük günahlarından sayar ki bu günah, insanı Allah'ı unutmaya ve hattâ O'nâ olan bağlılığını inkâra kadar götürür".

6. Metin (s. 89):

"L'année 631 est aussi marquée par le hadjdj, le grand pèlerinage des Arabes du Hedjaz à La Mekke et dans les environs ('Arafa,Mozdalifa). Le Prophète n'y participe pas et y dépêche 'Alî pour lire une révéla-

tion concernant le paganisme: aucun mécréant' n'entrera au Paradis, aucun "associateur" ne pourra désormais participer au pèlerinage... (Coran, IX, 3-5). Ce pèlerinage de 631 est un pèlerinage de transition entre ceux relevant des anciennes croyances et celui de 632 où le Prophète se rendra et qui marquera le triomphe de l'Islam".

Tercüme (s. 80):

"631 yılı Hicaz Araplarının Mekke ve çevresine (Arafat, Muzdelife) büyük bir hac ile belirlenmiştir. Hz. Peygamber bu hacca katılmıyor. Ama Ali'yi burada putperestlik hakkında bir vahiy ayeti okuması için süratle gönderiyor: Hiç bir kâfir Cennete girmeyecek, hiçbir müşrik bundan böyle hacca katılmayacak (Kur'an IX, 3-5). 631'deki hac eski inançlara bağlı bir geçiş 632'deki hac ise Peygamberin katıldığı İslâmın zaferini tayin eden hacdır".

Tercümenin ne kadar bozuk olduğu açıkça görülmektedir. Ancak bizi bu kısımda ilgilendiren ters anlamalardır ve bu, son cümlede bulunmaktadır. Metnin doğru tercümesi şöyle olmalıdır:

"631 senesinde yapılan hacc, Cahiliyye inançlarına göre îfâ edilen hacclarla, 632 senesinde Hz. Peygamber'in katılmasıyla gerçekleşen ve İslâm'ın zaferini simgeleyecek olan hacc arasında bir geçiştir".

7. Metin (s. 90):

"...; alors que le Prophète n'était pas encore enterré, des discussions mirent aux prises les Ançâr et quelques Qorayshites avertis de la tentative de sécession".

Tercüme (s. 81):

"Henüz Peygamber toprağa verilmemişti ki ensar ile ricat etmeye teşebbüsü duyurulan bir kaç Kureyşli münakaşalara giriştiler".

Mütercimin, metinde geçen "sécession" kelimesine nasıl "ricat" mânâsı verebildiğini anlamak mümkün değildir; çünkü bu kelimenin fransızcada böyle bir mânâsı yoktur. "Sécession" kelimesi, halkın bir kısmının barışçı yollarla veya savaşa başvurarak, yeni bir devlet kurmak ya da başka bir devlete katılmak için, bağlı bulundukları topluluktan ayrılmaları anlamına gelir. Metnin doğru tercümesi şöyledir:

"Hz. Peygamber henüz defnedilmemişti ki, (Ensâr'ın) ayrılma teşebbüsünü haber alan bir kaç Kureyşli Ensâr'la münakaşaya giriştiler".

8. Metin (s. 90):

"Quant à Mohammed, il fut enterré discrètement par 'Alî, 'Abbas et leurs partisans, renonçant à toute cérémonie où Aboû Bakr serait apparu au premier rang".

Tercüme (s. 81):

"Hz. Muhammed'e tekrar dönersek O, Ebu Bekir'in ön planda görünebileceği her türlü merasimden sakınarak Ali, Abbas ve taraftarları tarafından sessizce gömüldü".

Mütercimin bu cümlesinden, Hz. Peygamber'in vefat etmiş olmasına rağmen, Ebû Bekr'in ön planda görünebileceği her türlü merasime katılmaktan sakındığı mânâsı anlaşılır ki, okuyucu, ister istemez, ölen bir insanın bir merasime katılmaktan nasıl sakındığını düşünmeğe başlar. Halbuki metnin doğru tercümesi şöyledir:

"Hz. Muhammed'e gelince, O, Ebû Bekr'in ön planda görüleceği her merasime katılmaktan kaçınan Hz. Alî, Hz. Abbas ve taraftarları tarafından sessizce gömüldü." Bu kadar kolay ve basit bir cümle!!!

9. Metin (s. 91):

"Plus tard, après la mort du Prophète, lorsqu'il s'est agi de trouver des arguments pour imposer une décision ou définir une règle de gouvernement dont le Coran ne fournissait pas les éléments, on a utilisé les ressources de la sunna, c'est-à-dire l'ensemble des traditions (hadîth) recueillies auprès des compagnons du Prophète. La biographie de Mohammed (sîra) a contribué également à éclaircir certains points obscurs ou délicats".

Tercüme (s. 81–82):

"Daha sonra, Hz. Peygamberin ölümünden sonra, bir kararı empoze etmek için veya Kur'an'da unsurları bulunmayan bir hükümet kaidesi için deliller aranırken sünnetin kaynakları kullanıldı: Yani Peygamberin arkadaşları yanında toplanan hadislerin bütününde, Hz. Muhammed'in biyoğrafisi (Sîre) de aynı şekilde bazı karanlık ve nâzik noktaları aydınlatır."

Mütercim burada da, noktalama işaretlerini dikkate almadığı için hataya düştüğü gibi cümleyi de çok bozuk bir türkçeyle tercüme etmiştir. Metnin doğru tercümesi şöyle olmalıdır:

"Hz. Peygamberin vefatından sonra, Kur'ân'ı Kerîm'in esaslarını vermediği bir kararı kabul ettirmek veya idârî bir kaideyi tesbit etmek

için deliller bulmak söz konusu olduğu zaman, sünnetten, yani Peygamberin ashâsbından toplanan hadîs kaynaklarından faydalanılmıştır. Ayrıca Hz. Muhammed'in biyoğrafisi (Sîre) de bazı kapalı veya nazik noktaların aydınlatılmasına katkıda bulunmuştur."

10. Metin (s. 96–97):

"Ces tribus, qui sont toutes localisées loin de Médine et de La Mekke, ont pu se croire libérées du lien moral et politique qui les rattachait à Mohammed et ne pas reconnaître Aboû Bakr, à l'élection duquel elles n'avaient pas participé; elles ont aussi profité de la situation pour refuser tout versement financier, toute contribution quelconque. Ce refus a pu s'accompagner de la renonciation à l'Islam. En outre, il existait en Arabie des courants religieux dont certains avaient leur prophète, à l'image de ce qui se passait à La Mekke et à Médine, mais sans l'audience de Mohammed".

Tercüme (s. 86):

"Bu kabilelerin hepsi Mekke ve Medine den uzakta tesbit edilmişlerdir. Bunlar kendilerini Hz. Muhammed'e manevi ve politik bağlarla bağladıktan sonra, seçimine iştirak etmedikleri Ebu Bekir'i tanımadıklarından bu bağlardan kurtulduklarına inanıyorlardı. Yine bunlar durumdan yararlanarak her türlü malî ödemeyi, dinî teklifleri reddettiler. Bu inkâr İslamı terk etme ile birleşebildi. Bundan başka Arabistan'da Mekke ve Medine'de benzeri olduğu gibi fakat bu defa Hz. Muhammed olmaksızın, bazılarının başında peygamber olduğu halde bir takım dinî cereyanlar da vardı".

Görüldüğü gibi, tercüme türkçe bakımından son derece bozuktur. Burada da mütercim noktalama işaretlerine dikkat etmemiştir. Red anlamına gelen "refus" kelimesine inkâr mânâsı vermekle hata etmiştir. Bilhassa "mais sans l'audience de Mohammed" ibaresinin geçtiği cümleyi hiç anlayamadığı için son derece garip bir tercüme örneği vermiştir. Ne kadar gayret sarfederse sarfetsin, okuyucunun bu cümlenin tercümesinden bir mânâ çıkarabilmesi mümkün değildir. Öyle görünüyor ki, hata, "audience" kelimesinden kaynaklanmaktadır. Bu kelime metinde, "halk tarafından bir şeye gösterilen ilgi, dikkat, itibar" mânâsında kullanılmış olduğu halde, mütercimin "mais sans l'audience de Mohammed" ibaresini "Fakat bu defa Hz. Muhammed olmaksızın" şeklinde nasıl tercüme edebildiğini anlamak kolay değildir. Sözü daha fazla uzatmadan metnin doğru tercümesini veriyoruz:

"Ayrıca, Mekke ve Medine'de olduğu gibi, Arabistan'da da bazılarının başında (sahte) peygamberler bulunan dînî cereyanlar vardı; ancak, bu (sahte) peygamberler Hz. Muhammed'in gördüğü itibârı görmemişlerdir".

11. Metin (s. 101):

"...; ces pérsecutions conduisirnt les Syriens à ne pas appuyer les Byzantins dans leurs combats contre les musulmans".

Tercüme (s. 90):

"Bu eziyetler Suriyelilerin Bizanslıları müslümanlara karşı savaşlarında destek olmamalarına götürdü".

Bu cümleden bir şey anlamak mümkün değildir. Metnin doğru tercümesi şöyledir:

"Bu zulümler, Suriyelileri, müslümanlara karşı yaptıkları savaşlarda Bizanslıları desteklememeye sevketmiştir".

12. Metin (s. 105):

"Le massacre des vaincus n'a été pratiqué que sur les armées en déroute..."

Tercüme (s. 92):

"Yenilenlerin katl-i-âmı ancak dağılan ordular üzerinde yapılırdı".

Cümle, kelime kelime tercüme edilmiş olmakla beraber, kasdedilen mânâ anlaşılmamaktadır. Böyle cümleleri, bazan bölerek, veya metinde bulunmayan kelimeler ilâve ederek anlaşılır hale getirmek gerekir. Buna göre cümleyi şöyle tercüme etmemiz mümkündür:

"Mağlub olan ordular, kaçmadıkça kılıçtan geçirilmezlerdi".

13. Metin (s. 106):

"...: un cinquième revenait à Allah et à son Envoyé (ou au successeur de celui-ci), le reste était distribué aux combattants, les cavaliers et ceux qui s'étaient distingués recevant une part supplémentaire. Par la suite, détenteurs de revenus importants, les califes transformèrent ce partage en un versement d'une solde ou d'une pension aux combattants".

Tercüme (s. 93):

"Beşte bir Allah'a ve elçisine (veya O'nun halefine) diğer kalanı gazilere, suvarilere ve kendisine bir ilave verilmesine hak kazananlara

dağıtılırdı. Daha sonra büyük gelir kaynağı olan halifeler, bu taksim işini, muharibleri besleme veya onlara para ödeme şekline dönüştürdüler".

Metnin doğru tercümesi şöyledir:

"... kalanı savaşanlara dağıtılırdı; ancak süvariler ve temayüz etmiş kimseler bir hisse fazla alırlardı. Büyük gelir kaynağına sahip olan halifeler, sonraları bu taksim işini savaşanlara ödenmesi gereken bir ücret veya pansiyon şekline dönüştürdüler".

14. Metin (s. 109):

"Au-dessous des musulmans "d'origine", chez qui islamisme et arabisme se confondent, se situent les non-musulmans dont l'ensemble forme les re'aya, les sujets".

Tercüme (s. 95):

"Araplık ve müslümanlığın karıştığı kaynaktaki müslümanların üstünde gayr-ı müslimlerin teşkil ettiği reaya vardır".

Mütercimin "... in aşağısında, altında" mânâsına gelen "au-dessous de" edatına, tamamen zıddı olan "au-dessus" edatının mânâsını verdiği görülüyor. Bir zuhûl eseri de olsa mütercimin bu hatayı işlememesi gerekirdi; çünkü metnin mânâsı böyle bir zuhûlü imkansız kılmaktadır. Mütercimin tercümesine göre, gayr-ı müslimler müslümanların üzerinde bir sınıfı teşkil etmiş oluyorlar. Metnin doğru tercümesi şöyledir:

"Araplıkla İslamiyetin kendilerinde birleştiği ilk müslümanların aşağısında, gayr-ı müslimler yer alır ki, bunların tamamı reâyâyı teşkil ederler".

15. Metin (s. 110):

"Il fallut attendre un certain temps, au moins la durée d'une génération, sinon de deux, pour que ces différences commencent à s'atténuer et que les mawâlî puissent commencer à être intégrés au nombre des musulmans à part entière".

Tercüme (s. 96):

"İki kuşak değilse bu farkların kaybolmaya başlaması için en aşağı bir kuşak gibi bir müddet beklemek gerekti. Mevalilerin müslümanlar sayısına tam anlamıyla entegre olabilmeleri için uzun müddet beklemek gerekti".

Metnin doğru tercümesi şöyledir:

"Arablarla Mevaliler arasındaki bu ayırımın hafiflemeye başlaması ve Mevalilerin bütün haklara sahip olarak müslümanların arasına katılabilmeleri için, iki olmasa bile, en az bir nesillik süre gibi belirli bir zaman beklemek gerekmişti".

16. Metin (s. 122):

"Si un Julius Wellhausen, à qui l'on doit l'expression comunément employée d' "Empire arabe" pour désigner l'Empire des Omeyyades, a oeuvré avec bonheur pour la réhabilitation de Mo'âwiya et de ses successeurs, un Henri Lammens, dont les études et monographies sont dignes d'intéret, a parfois été emporté par un certain anti-islamisme qui influe sur ses conclusions. Il convient donc d'essayer de rétablir la verité, mais celle-ci est difficile à discerner, les textes et documents étant le plus souvent partiaux".

Tercüme (s. 102):

"Emevi İmparatorluğuna bugün müştereken kullandığımız "Arap İmparatorluğu" tabirini aldığımız Julius Wellhausen. Muaviye ve muakkiplerine kolayca hak ve itibarlarını verirken dikkate değer çalışmaları, monografileri ile Henri Lammens, vardığı sonuçlarda İslâm aleyhtarı olması rol oynuyor. O halde gerçeği ortaya atmaya çalışmak gerekir. Fakat ekseri metin ve vesikalar bir tarafa yönelmiştir".

Yukarıda verilen metni, mütercim böyle tercüme etmiştir. Bu tercümenin aslına uygun olup olmadığını araştırmak bir yana, türkçesinden ne anlaşılıp anlaşılmadığını durup düşünmek bile yeterlidir. Şurası muhakkaktır ki, bu cümleyi okuyan kim olursa olsun, ondan hiçbir şey anlayamaz, Sanki torba içinden alınan bir avuç kelime gelişi güzel bir biçimde dizilmiş, fakat niçin dizildikleri meçhul... Oysa metni şöyle tercüme edebilirdi:

"Her ne kadar, Emevî devletini adlandırmak için müştereken kullandığımız "Arap devleti" tabirini kendisine borçlu olduğumuz Julius Wellhausen, Muaviye ve haleflerinin temize çıkarılması hususunda başarıyla çalışmışsa da, çalışma ve monografileri dikkate değer olan Henri Lammens, bazen bir islâm düşmanlığı ile hareket etmiştir ki, bu da ulaştığı sonuçları etkilemiştir. O halde gerçeği ortaya koymaya çalışmak gerekir; şu var ki, eldeki metinlerle belgelerin çok defa objektif olmamaları dolasıyle, bu gerçeği görebilmek çok zordur".

17. Metin (s. 123–124):

"Pour diriger politiquement l'Empire, Mo'âwiya a institué à Damas une shoûrâ, ou conseil des sheykhs, organisme consultatif mais parfois aussi exécutif; des conseils semblables furent établis auprès des gouverneurs de province; en outre des délégations des tribus (woufoûd) assistaient les shoûrâ, permettant aux tribus arabes d'apporter leur consentement à l'élaboration et à l'application des décisions".

Tercüme (103–104):

"İmparatorluğu siyasî olarak yönetmek için, Muaviye Şam'da istişarî, bazen icrai bir şeyhler meclisi (şûra), buna benzer eyalet valileri yanında meclislerle, şûraya yardımcı olan kabile temsilcileri (vufûd), kararların alınmasında ve icrasında Arap kabilelelerinin rızasını birlikte getiriyordu".

Fâili, mef'ûlu belli olmadığı için anlaşılması mümkün olamıyan bu cümlenin doğru tercümesi şöyledir:

"Devleti ustaca idare edebilmek maksadıyla, Muaviye, istişarî fakat ara sırada icraî mahiyette yaşlılardan müteşekkil bir danışma meclisi (Şûrâ) kurmuştu; Eyâlet vâlilerinin yanlarında da buna benzer meclisler teşekkül ettirilmişti; ayrıca kabile delegeleri de (Vufûd) Şûrâ'da hazır bulunuyor ve böylece kararların hazırlanmasında ve tatbikinde arap kabilelerinin muvafakatlarının alınmasına imkan verilmiş oluyordu".

18. Metin (s. 126–127):

"...: interceptés par 'Obayd Allah près de Kerbelâ (au sud de Koûfa) le 10 octobre 680 (10 mouharrem 61), Husayn et les siens furent massacrés: le shi'isme eut désormais ses martyrs et depuis ce temps le 10 mouharrem de chaque année est pour les shi'ites un jour de deuil".

Tercüme (s. 105–106):

"Kerbela cıvarında (Kûfe'nin güneyinde) Ubeydullah tarafından 10 Ekim 680 (10 Muharrem 61)'de çevrilerek Hüseyin ve yakınları katledildiler.: Bundan sonra şiîlerin uğrunda ölenler de oldu ve bugünden itibaren her yıl 10 Muharrem şiîler için bir matem günü olarak kaldı".

Metnin doğru tercümesi şöyledir:

"10 Ekim 680 (10 Muharrem)'de (Kûfe'nin güneyindeki) Kerbela yakınlarında Ubeydullah tarafından yakalanan Hz. Hüseyin ve yakın-

ları katledilmişlerdir: bundan böyle artık Şiiliğin de şehîdleri vardır ve o zamandan beri, her senenin 10 Muharremi, şiîler için bir matem günüdür".

19. Metin (s. 132-133):

"Il ressort néanmoins que les Arabes entreprirent effectivement le siège de Constantinople par terre et par mer mais virent Léon, devenu basileus, se retourner contre eux; peut-être furent-ils aussi attaqués par les Bulgares".

Tercüme (s. 110):

"Bununla şu sonuç çıkıyor ki, Araplar İstanbul'u gerçekten kara ve denizden kuşatmaya başladılar ama Léon'un Bizans kaysleri olduğunu görünce geri döndüler. Nihayet yeni halife II. Ömer, ..."

Mütercimin "mais (ils) virent Léon, devenu basileus, se retourner contre eux" gibi anlaşılması son derece basit bir cümleyi ".... ama Léon'un Bizans kaysleri olduğunu görünce geri döndüler" şeklinde tercüme etmiş olması son derece acaibtir. Bu cümlenin doğru tercümesi şöyledir:

"Buna rağmen yine de şu netice çıkar ki, Araplar, karadan ve denizden, bilfiil, İstanbul'un kuşatmasına girişmiş, ancak, "Basileus" olunca Léon'un aleyhlerine döndüğü görmüşlerdir". Ayrıca, bu cümleden sonra gelen "peut-être furent-ils attaqués par les Bulgares", cümlesinin tercümede mevcut olmadığı görülür.

20. Metin (s. 148):

"Certains historiens, au XIXe siècle, ont même été tentés de voir dans la victoire abbaside le triomphe et la revanche des Aryens sur les Sémites. Cette vue simpliste et partiale est depuis longtemps abandonnée".

Tercüme (s. 120):

"XIX. yüzyılda bazı tarihçiler Abbasilerin başarısını Aryâni ve Sâmî ulusların başarısı olarak görmeye yöneldiler. Bu basit taraftar görüş çok zamandan beri terkedilmiştir".

Görülüyor ki, mütercim cümleyi tamamen ters anlamıştır. Cümlenin doğru tercümesi şöyledir:

"Hatta XIX. yüzyılda bazı tarihçiler, Abbasîlerin zaferinde, Aryanîlerin Samîler üzerine olan üstünlük ve rövanşlarını görmek istemişlerdir. Basit ve tarafgir olan bu görüş uzun zamandan beri terkedilmiştir".

21. Metin (s. 149):

"...: les Abbasides ne redoutaient plus les Syriens, victimes de la disparition des Omeyyades..."

Tercüme (s. 121):

"Abbasiler, Emevilerin kaybolmasının kurbanları Suriye'lileri korkutmuyordu".

Bu son derece basit olan cümlenin doğru tercümesi şöyledir:

"Abbasîler, Emevîlerin yıkılmasının kurbanları olan Suriye'lilerden artık korkmuyorlardı".

22. Metin (s. 127):

"La mort de Yazîd suspendit les opérations et provoqua une courte période d'anarchie chez les Omeyyades, car son fils et successeur, Mo'âwiya II, mourut au bout de quelques semaines".

Tercüme (s. 106):

"Yezid'in ölümü akınları kesintiye uğrattı ve Emeviler nezdinde kısa bir anarşi sahnesine sebeb oldu. Zira oğlu ve sonrakiler, Muaviye II. bir kaç hafta sonunda öldüler".

Metnin doğru tercümesi şöyledir:

"Yezid'in ölümü harekâtı durdurdu ve Emevîlerde kısa bir süre anarşiye sebep oldu. Zira, oğlu ve halefi olan II. Muâviye de birkaç hafta içinde ölmüştü".

23. Metin (s. 158):

"Chez les califes, l'idée a prévalu très vite qu'ils étaient au dessus du commun des mortels, et cela est apparu dans leur titre où ils ne sont plus les "vicaires du Prophète de Dieu", les "successeurs du Prophète", mais les "représentants de Dieu sur la terre..."

Tercüme (s. 125):

"Halife indinde, fânî varlık üstünde bir varlık oldukları fikri çok çabuk değer buldu. "Allah'ın halifesinin yardımcıları", "Peygamber'in halifeleri", "Allah'ın yeryüzünde temsilcileri" gibi bir takım ünvanlarla görünmüştür".

Metnin doğru tercümesi şöyledir:

"Kendilerinin diğer insanlardan üstün oldukları fikri, halifeler arasında çabucak hâkim oldu; bu onların ünvanlarında da görülmek-

tedir: Artık onlar "Allah Elçisinin nâibleri", "Peygamber'in halefleri" değil, "yeryüzünde Allah'ın temsilcileri"dirler".

III. Tabirlerin veya kelimelerin seçiminde düşünülen hatalar.

Kelimelerin ve tabirlerin seçiminde de mütercimin gereken itinayı göstermediğini ve dolayısıyla hataya düşmekten kurtulamadığını müşahade ediyoruz. Meselâ s. 79 (metin, s. 87) da "conclure une trêve" tabirini "ateşkes anlaşması imzalandı", şeklinde tercüme etmiştir. Oysa mütercimin, o zamanlar ateşli silahların henüz kullanılmadığını bilmesi ve bu tabiri şöyle tercüme etmesi gerekirdi: "bir mütareke yapıldı". Yine aynı sayfada, mütercim "Mohammed rompt la trêve d'Hodaybiyya;..." ibaresini .... "Hudeybiye barışını kesti" şeklinde tercüme etmiştir. Halbuki türkçede "barış kesmek" diye bir tabir yoktur, fakat bunun yerine "barışı yahut anlaşmayı bozmak" denir.

Mütercim s. 82 (metin, s. 91) de "... (les théologiens musulmans admettent cependant que l'homme est doué de responsabilité)" cümlesini "... (bununla beraber İslâm kelamcıları insanın mesuliyetle yükümlü olduğunu kabul ederler)" şeklinde tercüme etmiştir. Ancak mesuliyetle yükümlü olmak tabiri türkçede kullanılmaz. Buna göre mütercimin cümleyi kısaca şöyle tercüme etmesi gerekirdi: "bununla beraber kelamcılar insanın mes'ul olduğunu kabul ederler".

"Ce sentiment religieux a donné à l'armée arabe une cohésion supplémentaire, qui lui permit de triompher d'adversaires qui, au contraire, témoignaient de faiblesse et de désunion." (s. 99) deki fransızca cümleyi de şöyle tercüme etmiştir:

"Bu dînî duygu, arap ordusuna bir dayanışma verdi. Zayflık ve dağılma hisseden düşman ordusuna karşı zafere ulaşmasına yol açtı." (s. 88).

Görüldüğü gibi, mütercim burada cümleyi ikiye bölerek tercüme etmiş, fakat başarılı olamamıştır. Metinde geçen "cohésion" kelimesine "dayanışma" manası vermiştir; halbuki bu kelimenin böyle bir manası yoktur. Sonra "hissetme" mânâsı verdiği "témoigner" fiili de asla böyle bir mânâya gelmez. Metinde geçen "témoigner" fiili türkçede, "... -i belirtmek, ... -in belirtisi olmak, göstermek" gibi mânâlara gelir.

95 ve 96. sayfalarda, mütercim, "mais l'identification entre Islam et arabisme était devenue tellement forte que..." ibaresini "Fakat Araplık ve İslâmlık arasında hüviyet tespiti o kadar kuvvetli bir duruma gelmişti ki..." şeklinde tercüme etmiş ve "hüviyet tespiti" sözüyle cümleyi

gülünç hale getirmiştir. Halbuki "identification" kelimesi bu cümlede "bir, aynı tutma" manasında kullanılmıştır ve bu mânâda tercüme edilmesi gerekir: "Araplıkla İslamiyetin bir ve aynı tutulmasında o kadar ileri gidilmişti ki ..."

s. 101: "Kendi sahasının gittikçe daraldığını gören Ali Suriyeye karşı amansız bir akına hazırlandığı bir sırada 661 de Kûfe'de Osman'ın öldürülmesi ve Hâricîlerin ezilmesinin hızını almak isteyen bir Hâricî genç tarafından öldürülüyordu."

s. 118: "'Alî, qui voyait son domaine se restreindre de plus en plus, s'apprêtait peut-être à lancer une attaque désespérée contre la Syrie quand il fut assassiné en janvier 661 à Koûfa par un jeune kharidjite qui vengeait à la fois le massacre de Nahrawân et le meurtre de 'Othmân".

Görüldüğü gibi, mütercim, burada "désespérée" kelimesine "amansız"; "venger" fiiline "hızını almak"; "massacre" kelimesine de "ezilme" manası vermiştir. Oysa "désespérée". "ümitsiz"; "venger", "intikam almak"; "*massacre*" ise "katliâm" mânâsına gelir.

s. 103: "Uzun müddet Suriye'de vali olan Muaviye Bizans idaresinin üstünlüğünü benimseyerek Suriyelilerin sempatisini kazandı".

s. 123: "Mo'âwiya, qui avait été longtemps gouverneur de Syrie, avait pu apprécier l'excellence de l'administration byzantine et s'acquérir la sympathie des Syriens".

Mütercimin, metindeki, "apprécier" fiiline, nasıl "benimseme" mânâsı verdiğini anlamak mümkün değildir; çünkü bu fiilin fransızcada böyle bir mânâsı yoktur. Cümlenin doğru tercümesi şöyledir: "Uzun zamandan beri Suriye valiliğinde bulunan Muâviye, Bizans idârî teşkilâtının üstünlüğünü gördüğü gibi, Suriyelilerin de sempatisini kazanabilmiştir (görebilmişti..... kazanabilmişti).

s. 105: "Kûfe şiileri tarafından çağırılan Hüseyin halife ilan edildi ve küçük bir orduyla bu şehre girmeğe çalıştı".

s. 126: "Appelé par les shi'ites de Koûfa, Husayn se fit proclamer calife et s'efforça de gagner cette ville avec une petite troupe ..."

Halbuki, Mütercimin "Husayn se fit proclamer calife" ibaresini "Hüseyin kendisini halife ilan ettirdi."; "et s'efforça de gagner cette ville..." ibaresini de "ve küçük bir birlikle bu şehre ulaşmaya çalıştı." şeklinde tercüme etmesi gerekirdi.

Mütercim "campagne (s. 108)" ve çok defa "expédition" (s. 109, 110, 111,..)' kelimelerini "akın" olarak tercüme etmiştir. Oysa onları "sefer" kelimesiyle karşılaması daha isabetli olurdu.

s. 112: "Ayrıca Kurtuba ve Tuleytula'daki yahudiler onları imha eden Vizigotlara tepki olarak müslümanlara destek oldular."

s. 136: ".....; en outre, les juifs de Cordoue et de Tolede apportèrent leur appui aux musulmans, par réaction contre les Wisigoths qui les avaient persécutés."

Görülüyor ki, mütercim, metindeki "persécuter" fiiline "imhâ" mânâsı vermiştir. Halbuki bu fiilin fransızcada böyle bir mânâsı yoktur. Hepsi bir yana, cümlenin siyâk ve sibâkı, bu kelimeye böyle bir mânâ verilmesine hiçbir şekilde müsait değildir; zira, "imha edilen" yani tamamiyle yokedilen Yahudilerin başkalarına destek olması düşünülemez. O halde mütercimin cümleyi şöyle tercüme etmesi gerekirdi:

"Ayrıca, Kurtuba ve Tuleytula Yahudileri, kendilerine zulmeden Vizigotlara bir tepki olarak, müslümanlara destek olmuşlardır."

s. 117: "Mısırda papiruslara göre sömürme sistemi, birkaç küçük değişiklikle Bizans sistemi üzerine kopye edilmiştir."

s. 144: "En Egypte, on sait, d'après les papyrus, que le système d'exploitation fut calqué sur le système byzantin, avec quelques modifications."

Mütercim, "le système d'explotation" tabirini "sömürü sistemi" şeklinde tercüme etmekle metnin muhtevasına âşinâ olmadığını göstermiş oluyor. Gerçi bu kelimenin "sömürü" anlamı yok değildir. Fakat mütercimin bu mânânın metne uygun düşmediğini görmesi ve bu tabiri "işletme sistemi" olarak tercüme etmesi gerekirdi.

Keza, "sivil harp" olarak tercüme ettiği "la guerre civile" tabirini "iç savaş" veya "dâhilî harp" şeklinde tercüme etmesi daha yerinde olurdu (s. 119). Türkçede sivil harp denildiği hiç duyulmamıştır.

s. 124: "Bu suretledir ki Halife Mûtevekkil (847–861) içlerinden biri sonradan idam edilen Türk şeflerinin desteği ile iktidara ulaşıyor."

s. 157: "C'est ainsi que le calife al-Moutawakkil (847–861) parvient au pouvoir avec l'appui de deux chefs turcs, dont l'un est ensuite assassiné."

Görüldüğü gibi, mütercim metindeki "iki Türk" kelimesini atlamış ve "assassiner" kelimesine "idam" mânâsı vermiştir. Halbuki "assas-

siner" fiilinin böyle bir mânâsı yoktur. "Assassiner", tasarlayarak veya pusu kurarak, adam öldürmek; suikast yapmak mânâlarına gelir. İdam ise, "exécution" bir cezanın infaz şeklidir. Buna göre mütercimin cümleyi şöyle tercüme etmesi icabederdi: Böylece Halife el-Mütevekkil, biri sonraları bir suikast neticesi öldürülecek olan iki Türk beyinin desteğiyle iktidara gelmiştir."

s. 80: "Hz. Peygamber bu hacca katılmıyor. Ama Ali'yi burada putperestlik hakkında bir vahiy ayeti okuması için süratle gönderiyor..."

s. 89: "Le Prophète n'y participe pas et y dépêche 'Alî pour lire une révélation concernant le paganisme...."

"Révélation" kelimesini mütercim "vahiy ayeti" şeklinde tercüme etmiştir, "Vahiy âyeti" ne arapçada ne de türkçede kullanılan bir tabirdir. Kur'ân âyetlerinin hepsi vahiy yoluyla gelmiştir. Vahiy yoluyla gelmeyen bir âyet yoktur ki, "vahiy âyeti" denilerek diğerinden ayırt edilsin. (Ayrıca bkz. s. 77).

Yine aynı sayfada, Hz. Peygamber için "Hastalıkla malul olduğu halde,..." ifadesine yer vermiştir ki, böyle bir ifadenin Hz. Peygamber hakkında kullanılması yakışık almaz. Hz. Peygamber illetli bir kimse değildi; ancak veda haccından sonra hastalanmıştı. O halde mütercimin cümleyi "Hasta olmasına rağmen,... (Bien que déjà atteint par la maladie, il...)" şeklinde tercüme etmesi gerekirdi.

IV. Mütercimin dikkatsizliğinden neş'et eden hatalar.

Bölümün başlığı, belki de bazı okuyuculara biraz ağır gelebilir. Ama ne var ki, mütercim, bazan tercümede öyle hatalar işlemiştir ki, bunları başka türlü izah etmenin imkanı yoktur. Mesela, iki yerde geçen ve halef anlamına gelen "successeur"i selef olarak tercüme edebilmiştir:

s. 96: "Fakat her şeyden önce müslüman devleti Peygamber'in selefleri tarafından prestij ve otorite ile bir araya getirilmiş müminler topluluğudur."

s. 111: "Mais, avant tout, l'État musulman c'est la communauté des croyants unie par l'autorité et le prestige des successeurs du Prophète".

Tercümenin bozuk olduğu meydandadır. Ancak, üzücü olan, mütercimin Hz. Peygamber'in seleflerinin müşrik olduklarını, dolayısıyla İslâm devleti kurmalarının mümkün olamıyacağını göz önünde bulundurmamasıdır.

s. 121: "İlk halifeler gerçek hükümdar fikrine dört elle sarılarak askeri olmaktan çok dinî başkan (imam, önder) oldular. **Selefleri** siyasî rolü terkederek bunu vezirlerine ya da imparatorluğun işleriyle meşgul olmaya hırslı kimselere terkettiler."

s. 149: "... si les premiers califes ont maintenu l'idée d'un véritable souverain, plus religuex que militaire d'ailleurs (il est essentiellement l'imâm, le guide), leurs successeurs ont abandonné tout rôle politique et laissé à leurs vizirs ou à des chefs militaires ambitieux le soin de s'occuper des affaires de l'Émpire"

Görüldüğü gibi, tercüme hem eksik hem de yanlıştır. Tercümenin doğrusu şöyledir: "Her ne kadar, ilk halifeler, aslında askerî olmaktan çok dînî olan gerçek bir hakimiyet fikrini sürdürmüşlerse de, (o, her şeyden önce, İmâm'dır), halefleri, her türlü siyasî rolü terkedip devlet işleriyle meşgul olma işini vezirlerine veya ihtiras sahibi bazı yüksek rütbeli subaylara bırakmışlardır."

s. 81: "Arafat dağı üzerinde son bir defa vazederek Mekke topraklarını ve Ramazan ayını kutsal ilân etti."

s. 89: "(Mohammed) ... prêche une dernière fois, sur le mont 'Arafa, declarant sacré le territoire de la Mekke, sacré aussi le mois du pèlerinage, ..."

Mütercim, "hacc ayı" mânâsına gelen "le mois du pèlerinage" ibaresini "Ramazan ayı" olarak tercüme edebilmiştir!!!

s. 104: "...: Şiîlere bakılırsa Muaviye Hasan ile yaptığı anlaşmanın koşullarını çiğnedi ve sonra da onu hapse attırdı."

s. 124: "...: suivant les shi'ites, Mo'âwiya aurait violé les conditions d'un acoord conclu avec Hasan, plus tard l'aurait fit empoissonner;.."

Mütercimin, muhtemelen, zehirlemek mânâsına gelen "empoissoner" fiilini "emprisoner" fiili sanararak, cümleyi "hapse attırdı" şeklinde tercüme ettiği müşahede ediliyor. Ancak, mütercimin tarihçi olduğu göz önünde bulundurulursa, işlenen hatanın vahameti daha iyi anlaşılır.

s. 107'de, halife Abdul'-Melik'in oğlu "Velid"e, mütercim tarafından "Yusuf" dendiği görülmektedir.

s. 110'da, Tunus'da bir yerin adı olan "la Byzacène méridionale" "Güney Bizans" olarak tercüme edilmiştir.

s. 115: "Böylece müşahade edilir ki, elyordamıyla ve devamlı değişikliklerle İslâm hükümeti toprak problemini çözmeye çalıştı."

s. 141: "On constate ainsi que, par tâtonnements et transformations successives, le gouvernement musulman a cherché à résoudre le problème des terres..."

El yordamıyla toprak meselesini çözmek!!!

Mütercimin, böyle bir tercümeyle kitabın müellifini gülünç duruma düşürmeye hakkı olmaması gerekir. Çünkü kim el yordamıyla toprak meselesini halletmekten sözetse, onun ciddi olmadığını söylerler. Gerçi "tâtonnement" kelimesinin "el yordamı" mânâsı yok değildir; ama o, burada, "yoklama, deneme, araştırma" mânâsında kullanılmıştır (Parvenir à une solition après de nombreux tâtonnements) ve mütercim de bunu bilmek zorundadır.

s. 116–117: "Hristiyanlar Abdülmelik ve Velid'in hükümdarlıklarına kadar, İslâm dinine mensup olmaları nedeniyle imtiyazlı bir durumda idiler. Müaviye'nin hanımı Maysun aslen Hristiyandı ve öyle kalmıştı; İbn Sarcun görevini kendi soyundan gelenlere devretti. Muaviye'nin oğlu Yezid gençliğini İbn Sarcun'un oğlu ve Hristiyan Ahtal ile geçirdi."

s. 142: "Les chrétiens ont eu, jusqu'aux règnes de' Abd al-Malik et de Walîd, une situation privilégiée, compte tenu de leur non-appartenance à la communauté musulmane. La femme de Mo'âwiya, Maysoûn, était d'origine chrétienne et peut-être l'est-elle demeurée; İbn Sardjoûn a transmis sa charge à ses descendants; le fils de Mo'âwiya, Yazîd, a passé son adolescence en compagnie du fils d'İbn Sardjoûn et du poète chrétien Akhtal;..."

Görülüyor ki, mütercim, metindeki, "peut-être" ve "poète" kelimelerini tercümeye dahil etmemiştir. Belki, "poète" kelimesinin hazfi mühim görülmeyebilir; ama "peut-être" kelimesi için aynı şeyi söyleyemeyiz. Çünkü, böyle hareket etmekle, mütercim müellifin düşüncesine ihanet etmiş olmaktadır. O halde, cümleyi şöyle tercüme etmesi icabederdi "Muaviye'nin hanımı olan Meysûn hristiyan asıllı idi ve belki de öyle kalmıştı." İlk cümlede geçen ve baskı hatası olması muhtemel olan son bir hataya işaret ederek, bu bölümü noktalamak istiyoruz: "İslâm dînîne mensup olmaları" değil "mensup olmamaları nedeniyle" şeklinde cümleyi düzeltmek lazımdır.

V. Türkçe sentaks hataları.

Tercüme okunduğu zaman, onun baştan sona ifade bozukluklarıyla dolu olduğu görülür. Kanaatimizce mütercimin en çok tenkid edilmesi

gereken yönü de bu olmalıdır; öyle ki mütercim, tercümede mânâ bakımından hiç hata işlememiş olsaydı bile, onun bu sentaks hataları tercümenin tenkid edilmesi için yeterli olurdu: Çünkü söz konusu olan, ana dilimiz türkçedir.

Bununla beraber mütercimlerin çok defa, tercüme ettikleri metnin tesiri altında kalarak türkçede kullanılmayan bazı ifade şekillerini kullanmaktan kendilerini kurtaramadıkları bir vakıadır. Öyle sanıyoruz ki, bu gibi hatalara düşmemek, tercümeden sonra metni bir de türkçe bakımından gözden geçirmek veya hiç değilse türkçesi güçlü birinin kontrolündan geçirtmekle mümkün olur.

Bazı kimselerin ileri sürdükleri gibi, yabancı dillere has bazı fikirleri ifade etme hususunda türkçenin yetersiz kaldığı yolundaki görüşe karşı olduğumuzu açıkça vurgulamak isteriz. Zira inancımız odur ki, türkçe, gerek morfoloji, gerekse sentaks bakımından, dolayısıyle ifade açısından bütün Garb dillerinin fevkindedir, yeter ki onu kullanmasını bilelim. Bu sebeple yapılan hataların, türkçenin değil, mütercimlerin yetersizliğine atfedilmesi icabeder: Çünkü hatalar, türkçenin değil mütercimlerin yetersizliğinden kaynaklanmaktadır.

Bu bölümle ilgili hükmü okuyucuların takdirine bırakmak istediğimizden, mütercimin işlediği ifade hatalarıyla ilgili herhangi bir tenkitte bulunmayıp sadece tercümeden pasajlar sunmakla iktifa edeceğiz:

s. IX: "Konunun ve ortaya çıkan sorunların açıklanması için ilk kısmı teşkil eden bibliyoğrafik ve kronolojik verilerden sonra ikinci kısımda bilgilerimizin bir bilançosunu yapmak yani onbirinci yüzyılın ortasına kadar bizim için önemli görünen tarihi iyi tanımaya yarıyan en önemli noktaların ve faktörlerin üzerinde durarak İslam tarihinin temel olayları sıralandı."

s. 72:

"Böylece namaz kılmak yoluyla müslümanlar öteki Mekke'lilerden ayrılır. Fakat onlar henüz *her ne kadar* kendi aralarında kendilerine mü'min ve belki de müslim (teslim olan) sıfatını *verdikleri halde* bir cemaat halinde örgütlenmemişlerdir. Kullandığımız müslüman kelimesi buradan gelmektedir."

s. 75:

"Bu emaatte Hz. Muhammed'in rolü aracılıktır. Bu rol ile Allah'ın elçisi olarak kendisini bir otorite kaynağı *görüyor* ve manevi otorite, sulh

arzusu ve fakat aynı zamanda kendi üstünlüğünü de tanıyarak bilhassa en zayıf olanlar ve Medine'li sakinler tarafından içtenlikle kabul *edilmiştir*. Esasen Medine'li Araplar arasında ihtidalar gittikçe çoğalmaktadır".

s. 83:

"Hz. Muhammed devrinde, gerçek anlamda henüz bir Müslüman Devleti yoktu. Bu devlet ancak fatihlerden sonra vücud bulur. Buna karşılık temeli tamamen dinsel olan yeni bir politik ve sosyal organizasyon doğmuştur. Eğer müslüman cemaati (ümmet) İslâm öncesi kabilesel eski teşkilatlardan alınmış bazı elemanlar korursa temel fark, bu devlet, akrabalık bağları üzerine değil din üzerine kurulmuştur. Kendine bağlı olanlar ve inananlar tarafından belki seyyid olarak telakkî edilen Hz. Muhammed her şeyden önce Allah'ın Peygamberidir."

s. 93:

"Bu malî idare Araplar için yeni bir şeydi. Muhtemelen başlangıçta Ömer bu ilkel organizasyonu kurmuş ve "bütün imparatorluk müslüman cemaatinin idaresi altındadır ve halife bizzat kendisi tek vekil olarak görevlendirilmiştir" diyerek Ömer hüküm çıkardı."

Aynı yer:

"Geniş toprakları fethetmek kafi *gelmiyor*; bunları elde tutmak ve muhtemel isyanı, eski sahipleri tarafından yeniden alma teşebbüslerini, yok etmek *gerekirdi*. Halifeler tarafından iki yol kullanıldı: Araplarla iskan edilmiş yeni şehirlerin kullanılması: Bunlar taşranın askerî-siyasî merkezleri oldular; diğeri Arabistan dışında müslümanlara toprak dağıtımı."

Aynı yer:

"Eski Bizans şehirlerinin teslim olma şartları fatihlere oralarda oturan halkı sürmeye engel oluyordu. Her ne kadar buralara asker ve memur iskan ediliyorduysa da, önemli ölçüde müslüman halk yerleştirmeyi düşünemezlerdi. Zira bu, ekonomik ve sosyal karışıklık unsurları sokmak demek olurdu. Ayrıca, ordunun temelini teşkil eden Bedevîler ve taşrada yer değiştirebilen müslümanlar bir şehirde yerleşik değildi."

s. 95:

"Biraz yer değişikliği ile birlikte Suriye ve Irak'da da durum aynıdır. Arap hakimiyeti altına giren halk, değişiklik içinde *kaybolmuş* ve bilhassa eski Bizans ülkelerinde, müslümanları tercih ettiklerini *gizlemiyorlardı*."

s. 99:

"Böylece hilafet tarihinde ağır basan bir örnek yaratılmış oldu. Ve siyasî nedenle öldürme adetlere *girmiş*, halifenin şahsı artık ahlakî ve dinî hürmetten *yararlanmıyordu*. Bundan başka, Emeviler kendilerinden birinin öldürülmesinin intikamını almak isteyecekler ve bunun için fırsat arayıp bulmakda da geç kalmayacaklardır."

s. 107:

"Nasıl Muaviye, Ziyad'ın şahsında halifeliğin Irak'ta otoritesini sağlayacak muktedir insanı bulduysa Abdulmelik ve oğlu Yusuf, Irak valisi olan Haccac ibn Yusuf gibi muktedir bir insan Suriye ordusunun yardımıyle kanlı bir bastırma sonunda, halifenin iktidarına hürmeti kabul ettirmeyi elde etti: 120.000 ölü ve 80.000 yaralıdan bahsedilir. Rakamlar belki aşırıdır. Fakat hareketin sertliğine tanıklık eder. Şüphesiz Şiî yazarlar ve Abbasîler ona ateş püskürür. Ama Haccac idarecilik görevini yapmasını bildi. Emevî halifeleri, iç güçlükler yüzünden, çeşitli Arap kabilelerinin arasında oynayarak, dolambaçlı yollardan desteklerini almaya mecbur oldular. Böylece durumu ağırlaştıran hoşnudsuzluklar doğurdular."

s. 109–110:

"İstanbul'un üçüncü ve son kuşatması (XIV. yüzyılın sonunda osmanlı padişahı Beyazıd I.'e kadar müslümanlar tarafından yapılan sonuncu) ağustos 716'dan eylül 717'ya kadar sürdü. Halife Süleyman tarafından emrolunan kardeşi Mesleme tarafından yürütülen sefer, Bizans tahtındaki çekişmelerden yararlanmak hedefini taşıyordu. Bu, Anadolu'yu geçerken, orada Léon İsaurien ile pazarlıklardan ve ona desteklerini temin ettikten sonra müslümanların bu iş için kazandığı kolaylığı izah edebilir. Bir yandan Théophane öte yandan Kitab el-Uyûn olaylar ve yorumları üzerine mütenakızdır. Bununla şu sonuç çıkıyor ki, Araplar İstanbul'u gerçekten kara ve denizden kuşatmaya başladılar ama Léon'un Bizans kaysleri olduğunu görünce geri döndüler. Nihayet yeni halife II. Ömer, Meslemeye Suriye'ye dönmesini emretti."

s. 110:

"İran'ın kuzey-doğu boylarında, Horasan eyaleti bölgesine göre Türk ve İran olan Maveraünnehir (Transoxian)'daki kafirlere karşı cihadlara üs oluyordu. Daha güneydeki Afganistan 699–700 yıllarında fethedildi. Birkaç yıl sonra Horasan valisi Kuteybe ibn Müslim mahallî gerillayı gerçek bir akını çevirerek, sırası ile Tuharistan (705), Soğd ve Buhara (706–709), Semerkand ve Harezm (710–712), Ferğana (713–714)'ı zabtetti."

s. 114:

"Valiler kendi bölgelerinde ordu komutanlarını da tayin ederler. Ordu, Araplar gittikçe fetih toprakları üzerinde yerleştikçe hassasiyetle toplanmıştır. Cihad isteyen müteassıpların sayısı zamanla azalır, bunlar, bilhassa Bizans sınırı üzerinde bulunurlar. Askerlerin geliri halifelere ve daha çok generallere göre değişir. Bu bazen, gerçekte Emeviler devrinde çok az olan, karışıklıklar doğurdu. Suriye'de Bizans askerî organizasyonun ana hatları muhafaza edildi."

s. 118: "Bununla beraber mahalli diller varlıklarını korudular: Süryanice, Aramca, Yunanca, Pehlevice, Berberice, Latince kendi bölgelerinde büyük rol oynar. Karşılıklı olarak Araplar yabancı uygarlıklarla temas sonucu yeni ufuklar hissederler. Bu temaslar henüz eski edebî ve hatta siyasî ananeyi değiştirecek derinlikte değildir. Mamafih kültürlü kimseler, halifenin sekreterleri ve büyük şahıslarla Kuttab'a bağlı olarak edebî nesir doğmaya başlar. Ayrıca henüz çekingen fakat evrimi itibariyle manidar Hadis ve Kur'an üzerine ilk araştırmalara bağlanmıştır. Suriye, Irak belli başlı entellektüel faaliyet merkezleridir. Medine'de dinî bilimler hamle yapmaya başlar."

s. 120:

"Bir de olayların şiddetinin devrime dönüştürdüğü tabî gelişme var. İslam cemiyetinin iç değişmelerinin nazar-ı itibara alarak fatihleri klavuzların imparatorluğu olan Emevi imparatorluğu ilk şekliyle sürüp gidemezdi. Değişiklik bir hanedanın tasfiye edilmesi ile değil, zira başka bir aile onun yerini almıştı; iktidar organlarına Arap olmayan müslümanların da girmesiyle olmuştur. Dahası var, değişiklik toplumun evriminden dedir. İdarî değişimler, kentsel hayat, gerçekten orijinal bir entellektüel hamle ve ticaretin iyice gelişmesi sonucu çağın temel niteliği olmuştur. Bütün bu değişmelerde Araplar yalnız-değil, diğer ufukların halklarının yanında geniş çapta yeniliklere katıldılar. Bilhassa İran'lılar. Hepsi, unutmamak gerekir herşeyden önce müslümandır."

s. 227:

"Bu üç asır boyunca yapılan müslüman fetihlerini topluca *mütalaa edersek*, Hz. Muhammed'in ölümünden sonra lanse edilen fetih hareketleri VIII. yüzyılın ortasına kadar *sürdü* ve gayesi alınan topraklardaki sakinleri müslüman etmek değil gayr-ı müslimleri müslüman hâkimiyeti altına *sokmaktı*. Batı Hıristiyan devletlerinde olduğu gibi, fetihlerin gayesi, din değiştirmek değildi. Bu noktada Arap ile İslamın aynı tutulmasının sonucunu görmek gerekir. Bu da Arapları Hz. Muhammed

tarafından tebliğ edilen vahyin tek sahipleri kılıyordu. Bu tek gerçek, dinin üstünlüğü, müslüman olmayanların itaat etmesiyle kendisini göstermelidir. Yayılma, toprak kazanma ve politik bir yayılma idi. Bu "dinî" değildi. Bu anlamda ki fatihler indinde misyoner gayeler taşımıyordu. Başlangıçta ve Arabistan dışında İslam dininin, Hıristiyanlıkta olduğu gibi, din adamı, misyoneri ve propagandacısı yoktu. Hıristiyanlık da başlangıçta silahlı kuvvet değil söz, nasihat ve iyi örneklikle kendini ortaya atıyordu."

SONUÇ

Netice olarak şunu söylemek gerekir ki, tercüme aslını aksettirmediği gibi türkçe bakımından da çok kötü bir örnek teşkil etmektedir. Bu sebeple böyle bir tercümenin Atatürk'ün 100. doğum yılına armağan edilmiş olması da ayrı bir bahtsızlıktır.

Bir daha aynı duruma düşülmemesi için, bilhassa tercüme eserlerin yayın komisyonunca kontrola tabi tutulması, – şayet bu hakka sahip değilse – kendisine bu hakkın tanınması hususunda gerekli girişimlerde bulunulması ve ancak kontrolden sonra uygun görülen eserlerin basılması yerinde olur. Çünkü, dînî ilimleri en yüksek seviyede tedris eden fakültemizin cemiyetteki müstesna yerini koruyabilmesi, inandırıcılığını sürdürerek milletimiz üzerinde müsbet bir tesir icra edebilmesi ancak kendine yaraşır ilmî ve ciddî eserler neşretmesiyle gerçekleşebilir. O halde bu hususu asla hatırdan çıkarmamak gerekir.